

4. Závěr

Základním problémem při tvorbě předkládaného materiálu byla otázka, **jak definovat venkovský prostor**. Může to být neurbanizované území, složené z jednotlivých sídel, obce venkovského (neměstského) charakteru, venkovské regiony (okresy). Jsou možné i další přístupy. Stručně řečeno je možno zvolit řadu variant od té nejjednodušší (městský prostor představuje pouze Praha a vše ostatní je venkov) až po územně nejpodrobnější, kdy bychom mohli vycházet z charakteristik jednotlivých základních sídelních jednotek (ve městech urbanistických obvodů) a struktury a životního stylu obyvatelstva v nich žijících. V takovém případě bychom však značně ochudili datovou základnu pro statistické vyhodnocení postavení venkovského prostoru a jeho srovnání s prostorem městským. Prakticky jediným zdrojem dat by pak byly výsledky sčítání lidu, domů a bytů, které naposledy proběhlo v České republice v roce 2001 a je organizováno pravidelně v desetiletých intervalech.

Proto jsme zvolili jako **základní statistickou jednotku obec**, samozřejmě s tím vědomím, že její území není v naprosté většině případů homogenní. Především na okrajích větších měst jsou území, ve kterých lidé žijí venkovským stylem života; jsou však započtení v rámci celé obce do měst. Naopak existují menší obce, především v okolí velkých měst, ve kterých lidé žijí převážně městským stylem života. Ty ve většině variant započítáváme do měst. Výjimku tvoří 6. varianta, kdy jsme do měst započítali i zázemí krajských měst (jako největších center).

Další možností je rozlišovat **větší regiony** (například okresy) na městské a venkovské, a to podle podílu obyvatelstva v obcích příslušného charakteru. Jedná se o okresy výrazně venkovské (více než 50 % venkovského obyvatelstva), převážně venkovské (37,5 až 50 %), smíšené (25 až 37,5 %), převážně městské (15 až 25 %). Přitom za venkovské obyvatelstvo je považováno obyvatelstvo obcí s hustotou menší než 100 obyvatel na km². Při takovéto klasifikaci (bez krajského města Brna) vycházejí v Jihomoravském kraji jako převážně venkovské okresy Břeclav a Znojmo, jako smíšené okresy Blansko a Vyškov a jako převážně městské okresy Brno-venkov a Hodonín.

Dále je možno vymezit **oblasti s méně příznivými podmínkami** pro tzv. „udržitelný život“, danými nízkou zalidněností území a velkou vzdáleností od rozvojových center. Pro vymezení území s méně příznivými podmínkami rozvoje je užívána hodnota zalidnění podle obcí do 50 obyvatel na 1 km². Méně zalidněné venkovské obce představuje v Jihomoravském kraji 217 obcí, tedy 32 % z celkového počtu obcí v kraji, v nich ale žije jen 64 tisíc obyvatel, tj. 5,6 % z celkového počtu obyvatel v kraji. Je však potřebné si uvědomit, že hustota zalidnění se počítá na celé katastrální území obce a jeho velikost má v některých případech značný vliv na hodnotu tohoto ukazatele. Proto do této kategorie spadají i 3 městyse (Drnholec s 1 655 obyvateli, Štítary s 670 obyvateli a Olbramkostel s 536 obyvateli), jejichž hustota je pod 50 obyvatel na 1 km². Více jak 40 % obcí z celkového počtu obcí s nízkou hustotou zalidnění připadá na obce okresu Znojmo – nemalou měrou se na tom podepsalo i mnohaleté nedosídlování tohoto území v blízkosti hranic s Rakouskem.

V předkládaném materiálu jsme vymezili **6 různých variant venkovského prostoru**. Jednalo se jak o vymezení administrativní (obce bez statutu města ve variantě 4 nebo obce, které nejsou sídlem pověřeného obecního úřadu ve variantě 5), tak o vymezení na základě počtu obyvatel a hustoty obyvatelstva v dalších variantách. V poslední variantě jsme nezahrnuli do městského prostoru zázemí krajských měst, Toto zázemí jsme vymezili kruhem o předem stanoveném poloměru (podle počtu obyvatel centrálního města).

Jihomoravský kraj je možno ve srovnání s průměrem za Českou republiku **považovat za více venkovský** (zejména z hlediska podílu obyvatel v jednotlivých variantách). Dle jednotlivých variant vymezení žije na venkově 263 až 475 tis. obyvatel, což představuje přibližně 23 až 41 % obyvatel kraje. Podíl venkovského obyvatelstva je s výjimkou 2. varianty vždy v kraji vyšší než je celostátní průměr. Rozloha takto vymezeného venkova dosahuje 4,6 až 5,9 tis. km², což je v rozmezí od 64 do 82 % celkové plochy kraje. Z celkového počtu 673 obcí jich lze 535 až 639 považovat za venkovské. Podíl venkovských obcí se tedy pohybuje od 80 do 95 % a je s výjimkou variant 4 a 5 vždy nižší než je podíl venkovských obcí podle příslušných variant v České republice.

Pro **poměření postavení venkovských a městských oblastí** v Jihomoravském kraji a v celé České republice s určitou možností charakteristiky vývoje tohoto postavení jsme vybrali statistické ukazatele z několika základních oblastí. Přitom jsme se museli soustředit pouze na ukazatele, jejichž hodnoty jsou známy a relevantní až do úrovně jednotlivých obcí, abychom z nich mohli napočítat charakteristiky jednotlivých variant venkovského a městského prostoru.

V demografické oblasti jsme pro charakteristiku rozdílů venkovských a městských oblastí vybrali 5 ukazatelů. Jedná se jednak o ukazatele pohybu obyvatelstva, které jsme vypočetli jako roční průměry za roky 2000 až 2006, abychom vyloučili náhodné vlivy na hodnoty těchto ukazatelů a jednak o porovnání věkové struktury obyvatelstva k 31. 12. 2006.

V letech 2000 až 2006 se ve všech variantách vymezení venkovského i městského prostoru v kraji projevoval **úbytek obyvatelstva přirozenou měnou**, i když s různou intenzitou. Úbytek obyvatelstva na venkově byl rychlejší než v městském prostoru kraje a také rychlejší ve srovnání s venkovským prostorem v celé republice. Důležitým ukazatelem demografického vývoje je při v podstatě stále míře úmrtnosti **obecná míra plodnosti**, tedy počet živě narozených dětí na 1 000 žen ve věku 15 – 49 let. Ve všech variantách (s výjimkou varianty 3) je obecná míra plodnosti ve venkovském prostoru Jihomoravského kraje vyšší než v prostoru městském, ale nižší než v průměru venkovského prostoru České republiky. Také městský prostor vykazuje v tomto ukazateli výsledky podprůměrné, což způsobuje, že pod průměrem ČR zůstává i celý kraj. Rozdíly mezi jednotlivými variantami vymezení venkova nejsou v kraji příliš výrazné.

Druhou významnou složkou vývoje obyvatelstva je výsledek stěhování. V průměru let 2000 až 2006 došlo ve venkovském prostoru Jihomoravského kraje k **poměrně výrazným přírůstkům obyvatelstva stěhováním**, naopak v městském prostoru byly zaznamenány úbytky obyvatelstva migrací. Tyto tendence se s různou intenzitou potvrzují ve všech krajích České republiky, kdy dochází k procesu tzv. „suburbanizace“, kdy se lidé z větších měst stěhují do okolních obcí za lepšími podmínkami pro život, klidnějším životním prostředím, pohodlnějším bydlením – nejvíce se to projevuje v aglomeraci města Brna, kde se také rozvíjí integrovaný dopravní systém.

Průměrný věk obyvatel venkovského prostoru v Jihomoravském kraji se podle jednotlivých variant pohybuje kolem 39,7 let a je ve všech variantách nižší než v městském prostoru; rozdíly mezi venkovem a městem jsou však minimální; ve srovnání s republikovým průměrem je obyvatelstvo jihomoravského venkova mírně mladší a celkově vyšší průměrný věk obyvatel kraje je dán tím, že obyvatelstvo městského prostoru je ve všech variantách starší než v průměru celé republiky.

Dalším ukazatelem věkové struktury obyvatelstva, který vykazuje větší rozdíly než průměrný věk, je **index ekonomického zatížení**, který vyjadřuje poměr osob v aktivním věku (15 – 64 let) k počtu osob mimo tento věk. Vyšších hodnot dosahuje index ekonomického zatížení ve venkovském prostoru, rozdíly mezi jednotlivými variantami venkova nejsou ale příliš výrazné. Rozdíly mezi jednotlivými vymezeními městského prostoru jsou také minimální. Ve srovnání s průměrem České republiky je hodnota ukazatele jak na venkově, tak i v městském prostoru mírně horší.

Oblast bydlení je zastoupena 2 ukazateli bytové výstavby, a to počtem dokončených bytů a jejich průměrnou obytnou plochou. Pro hlubší charakteristiku této oblasti by bylo možno využít výsledky sčítání lidu, které se však naposledy konalo v roce 2001 a další se připravuje na rok 2011. Počet **bytů dokončených** v letech 2000 až 2006 byl v celém kraji v rámci České republiky nadprůměrný (kraj 21,7 bytu na 1 000 obyvatel; ČR 19,6 bytu na 1 000 obyvatel). Rozdíly mezi městským a venkovským prostorem nejsou výrazné, vyšší intenzita bytové výstavby (ve srovnání s městským prostorem) byla na venkově vymezeném variantami 1, 4 a 5. **Průměrná obytná plocha bytů** nabývá ve venkovském prostoru hodnot od 78,2 do 81,7 m² (v městském prostoru je zhruba o 16 m² menší). Při posuzování extrémů je zřejmé, že relativně nejvyšší hodnotu ukazatele ovlivňuje intenzivní bytová výstavba v zázemí krajského města Brna – tedy v obcích ve vzdálenosti do 20 km, kde se staví byty s relativně větší obytnou plochou (dosahují v průměru téměř 95 m²).

V oblasti **trhu práce** musíme vycházet především z výsledků sčítání lidu, protože údaje v ekonomických statistikách jsou běžně zjišťovány výběrovým způsobem s dopočtem z výběrového na základní soubor pomocí matematicko-statistických metod a data na nižších územních úrovních nejsou dostatečně reprezentativní. **Míra ekonomické aktivity** v Jihomoravském kraji (59,94 % k 1. 3. 2001) je o 1,32 procentního bodu nižší než celorepubliková hodnota. Ve venkovském prostoru nabývá hodnot od 57,99 po 58,67 %. V městském prostoru je míra ekonomické aktivity zhruba o 2,3 procentního bodu vyšší, rozdíly mezi jednotlivými variantami nejsou příliš významné. Výraznější rozdíly mezi venkovským a městským prostorem byly zaznamenány v **počtu obsazených pracovních míst** na 1 000 zaměstnaných trvale bydlících v obci. Údaje vycházejí z výsledků sčítání lidu 2001, kdy byla zjišťována také dojíždka do zaměstnání. V kraji připadalo na 1 000 zaměstnaných celkem 995 obsazených pracovních míst (stejně jako v průměru za ČR). Ve venkovském prostoru se přitom hodnota ukazatele pohybovala od 515 do 579 míst, v městském prostoru pak od 1 126 do 1 266. Maximální hodnota v případě varianty 5 souvisí s tím, že jsou zde zahrnuty pouze obce se sídlem pověřeného úřadu (tj. většinou významná centra dojíždky za prací). Důležitým ukazatelem pro hodnocení venkovského prostoru je **podíl zaměstnaných v zemědělství, lesnictví a rybolovu** na celkovém počtu zaměstnaných. V kraji je podíl zaměstnaných v primárním sektoru (dle SLDB) proti republikovému průměru o 0,5 procentního bodu vyšší. Hodnota ukazatele se mezi jednotlivými variantami vymezení venkovského prostoru pohybuje od 10,0 % po 12,6 %. V městském prostoru je samozřejmě zaměstnanost v zemědělství nižší a představuje zhruba 2,1 až 3,2 % celkového počtu zaměstnaných.

V oblasti nezaměstnanosti je nejdůležitějším ukazatelem míra nezaměstnanosti. Zvolili jsme dva způsoby jejich výpočtu, a to registrované uchazeče o zaměstnání k 31. 12. 2006 vztahované jednak k ekonomicky

aktivním ze SLDB 2001 a jednak k počtu obyvatel ve věku 18 – 64 let. První způsob výpočtu je oficiálně uznávaný, ale výhodou druhého způsobu výpočtu je, že poměruje údaje ze stejného období, což je důležité především v územích s většími změnami v počtu obyvatel přirozenou měnou nebo stěhováním. **Míra nezaměstnanosti** v kraji počítaná z dosažitelných uchazečů (9,11 % ke konci roku 2006) je dlouhodobě jednou z nejvyšších mezi kraji. Ve venkovském prostoru přitom nabývá hodnot od 9,77 % po 10,49 %. V rámci vymezeného městského prostoru se pak míra nezaměstnanosti v kraji pohybuje od 8,63 % po 8,82 %, rozdíly tedy nejsou příliš podstatné. **Podíl uchazečů o zaměstnání celkem na obyvatelstvu ve věku 18 – 64 let** k 31. 12. 2006 (7,27 %) byl o 0,8 procentního bodu nad celorepublikovým průměrem (10. místo v pomyslném žebříčku srovnání mezi kraji). Ve venkovském prostoru nabývá hodnot od 7,40 % do 7,87 %. Hodnoty v jednotlivých variantách městského prostoru jsou nižší, pohybují se od 7,06 % do 7,21 %.

Jako další ukazatel ekonomické sféry jsme zvolili **počet mikropodniků (subjektů ve velikosti 1 až 9 zaměstnanců) v přepočtu na 1 000 obyvatel ve věku 18 až 64 let**. V Jihomoravském kraji představoval téměř 34 subjektů, což je nejvyšší počet mezi kraji. Počtem 20 až 22 mikropodniků ve venkovského prostoru se kraj řadí mezi sedm krajů s nižším podílem těchto subjektů než je průměr ČR. Naopak v městském prostoru nabývá tento ukazatel výrazně nadprůměrných hodnot (ve srovnání třinácti krajů jsou tyto hodnoty ve všech variantách městském prostoru nejvyšší).

Dalšími ukazateli, kterými zobrazujeme podmínky pro **ekonomickou činnost na venkově**, jsou podíly zemědělské půdy, lesních pozemků a zastavěných a ostatních ploch na celkové výměře. Jedná se samozřejmě o ukazatele pouze nepřímo vypovídající o postavení a produkci těchto odvětví. Podrobněji se budeme zemědělstvím zabývat v příštím roce, a to na základě výsledků strukturálního šetření v zemědělství, které proběhlo v celé republice na podzim roku 2007.

Pro hodnocení oblasti **infrastruktury a životního prostředí** statistické výkaznictví neposkytuje mnoho relevantních podkladů, které by umožňovaly zobrazovat rozdíly mezi venkovem a městem. Také touto oblastí se budeme podrobněji zabývat v příštím roce. V tomto materiálu jsme jako reprezentanta zvolili **podíl obcí vybavených kanalizací napojenou na čistírnu odpadních vod**. Městské prostory jsou většinou plně vybaveny (zkoumáme pouze, zda obec je vybavena či nikoliv, přičemž musí být takto vybavena alespoň jedna část obce). V Jihomoravském kraji bylo v roce 2006 vybaveno kanalizací s koncovou ČOV celkem 34,2 % obcí (o 2,6 procentního bodu pod republikovým průměrem). Podíl venkovských obcí takto vybavených dosáhl maximální hodnoty v 5. variantě (30,7 %), nejnižší byl ve variantě 2. (22,4 %). V městském prostoru jsou všechny obce takto vybaveny pouze ve variantě č. 5 (obce s pověřeným obecním úřadem).

Existuje samozřejmě mnoho dalších variant vymezení a také další ukazatele, které mohou popisovat rozdíly mezi městským a venkovským prostorem, ale to je již nad rámec předkládaného materiálu a bude se jimi zabývat podrobnější analýza, kterou budeme připravovat v příštím roce. Budeme velmi rádi, pokud odborná i laická veřejnost se zapojí do diskuze o variantách i ukazatelích a tím přispěje ke zkvalitnění podkladů pro vyhodnocení rozvoje venkova v našem kraji a přispěje tak k naplnění jedné z prioritních os **Strategie rozvoje Jihomoravského kraje na roky 2006 až 2016**.